

Zbornik Instituta za kriminološka
i sociološka istraživanja
2016 / Vol. XXXV / 1 / 137-148
Pregledni naučni rad
UDK: 342.726:343.261-053.6
343.137.5

ŽALBENI MEHANIZMI U USTANOVAMA ZA IZVRŠENJE ZAVODSKIH VASPITNIH MERA I KAZNE MALOLETNIČKOG ZATVORA

Milena Banić*

U radu se predstavljaju žalbeni mehanizmi koji su dostupni maloletnicima lišenim slobode u ustanovama za izvršenje zavodskih vaspitnih mera i kazne maloletničkog zatvora. Rad daje osvrt na pravo deteta na žalbu u sistemu maloletničkog pravosuđa predstavljajući međunarodni i nacionalni pravni okvir i žalbene mehanizme koji stoje na raspolaganju maloletnicima na osnovu zakonodavstva Republike Srbije u slučaju kršenja njihovih prava u institucijama za izvršenje krivičnih sankcija. Posebno se razmatraju elementi žalbenih mehanizama, dostupnost, prilagođenost deci, sigurnost i efektivnost kao i korišćenje žalbenih mehanizama u ustanovama za izvršenje zavodskih vaspitnih mera i kazne maloletničkog zatvora u Republici Srbiji. Nakon predstavljenih razmatranja u radu se daju preporuke za unapređenje žalbenih mehanizama kao neophodnog koraka u ostvarivanju i zaštiti prava dece lišene slobode.

KLJUČNE REČI: prava deteta / deca lišena slobode / maloletnici lišeni slobode / žalbeni mehanizmi / pravo na žalbu

* E-mail: milena.banic@gmail.com

UVOD

Deci lišenoj slobode¹ u sistemu maloletničkog pravosuđa garantuje se ostvarivanje svih prava deteta osim prava na slobodu. Ostvarivanje ovih prava podrazumeva poštovanje svih prava deteta garantovanih međunarodnim dokumentima i nacionalnim zakonodavstvom, a posebno Konvencijom o pravima deteta², Standardnim minimalnim pravilima Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (Pekinška pravila),³ Pravilima Ujedinjenih nacija o zaštiti maloletnika lišenih slobode (Havanska pravila),⁴ Opštim Komentarom broj 10 - Prava dece u maloletničkom pravosuđu Komiteta za prava deteta⁵, Ustavom Republike Srbije⁶, Zakonom o maloletnim učioniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica⁷ (u daljem tekstu: *Zakon o maloletnicima*), Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija⁸, Zakonom o zaštitniku građana⁹, Zakonom o zabrani diskriminacije¹⁰. Ova prava uključuju i ostvarivanje svih prava u vezi sa izvršenjem krivičnih sankcija kao što su pravo na obezbeđenje odeće i obuće od strane ustanove, pravo na ishranu koja je dijetetski, higijenski i zdravstveno prilagođena uzrastu, dopisivanje, telefoniranje, posete, prijem paketa, naknade za rad i druga novčana davanja, pravo na odmor, zdravstvenu zaštitu, informisanje maloletnika, obrazovanje i stručno osposobljavanje, društvene, kulturne i sportske aktivnosti i drugo.¹¹ Maloletnicima lišenim slobode garantuje se zaštita od svih vidova nasilja kao i postupanje u skladu sa čuvanjem njihovog osećaja ličnog dostojanstva i vrednosti. Takođe, maloletnicima se garantuje pravo na žalbu koje podrazumeva

¹ Ovde je važno napomenuti da Konvencija o pravima deteta pod pojmom dete podrazumeva svako ljudsko biće koje nije napunilo 18 godina života, dok krivično zakonodavstvo Republike Srbije razlikuje pojmove "dete" i "maloletnik", pa se pod pojmom "dete" podrazumeva lice koje u vreme krivičnog dela nije navršilo 14 godina života i koje nije krivično odgovorno niti se prema njemu mogu izreći mere lišenja slobode u sistemu maloletničkog pravosuđa, dok se pod pojmom "maloletnik" podrazumeva lice koje je u vreme krivičnog dela navršilo 14 godina života, a nije navršilo 18 godina života koje je krivično odgovorno i prema kome se mogu izreći mere lišenja slobode u sistemu maloletničkog pravosuđa.

² *Konvencija o pravima deteta*, "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90.

³ Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (*Pekinška pravila*) usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 40/33 od 29. novembra 1985. godine (A/Rezol/40/33, 29. novembar 1985).

⁴ Pravila o zaštiti maloletnika lišenih slobode, usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/113 od 14. decembra 1990. godine (A/Rezol/45/113, 14. decembar 1990).

⁵ *Opšti Komentar broj 10*: "Prava dece u maloletničkom pravosuđu", usvojen od Komiteta za prava deteta 25. aprila 2007. godine na 44 sednici (CRC/C/GC/10).

⁶ *Ustav Republike Srbije*, "Službeni glasnik RS", br. 98/2006.

⁷ *Zakon o maloletnim učioniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, "Službeni glasnik RS", br. 85/2005

⁸ *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*, "Službeni glasnik RS", br. 55/2014.

⁹ *Zakon o zaštitniku građana*, "Službeni glasnik RS", br. 79/2005 i 54/2007..

¹⁰ *Zakon o zabrani diskriminacije*, "Službeni glasnik RS", br. 22/2009.

¹¹ *Pravilnik o kućnom redu vaspitno-popravnog doma*, "Službeni glasnik RS", br. 71/2006.

moгуćnost obraćanja државним, независним и међународним телима у случају кршења загарантованих права од стране поступајућих органа.

Имајући у виду посебну осетљивост деце лишене слободe и повећан ризик од кршења права у затвореним институцијaма за остваривање и заштиту права деце лишене слободe неопходно је да постоји добро развијен систем жалбених механизамa како би се у случају кршења права у институцијaма обезбедило правовремено реаговање и правовремена и ефикасна заштита права малолетника. Постојање ефикасних жалбених механизамa подразумева не само јасно регулисан систем подношења жалби већ и спровођење низа мера којима се обезбеђује повећање културе коришћења жалбених механизамa у установама као што је информисаност, подршка, приватност, сигурност. Ово посебно имајући у виду да деца која се налазе на извршењу заводских вaspитних мера и казне малолетничког затвора често долазе из дисфункционалних породица са повећаном толеранцијом на насиље и ниским степеном образовања, па су услед неинформисаности, ниског степена проактивног деловања, манјка самопouzданја и страха од одмазде склони да прихватају и толеришу кршење својих права.

Постојање добро развијеног система жалбених механизамa подразумева право жалбе на поступања, услове и третман и то на начин који је сигуран, прилагоден детету, ефикасан и лако доступан. Нјиме се обезбеђује да се у случају кршења права ситуација у којој се дете налази учини видљивом и да се предузму кораци за заштиту права детета. Жалба се може односити на кршење гарантованих права која подразумевају редовно функционисање институције као што је исхрана, одећа, дописивање, образовање и слично али могу обухватати и веома тежка кршења права као што је насиље, зlostављање, tortura, екspлоатација. Важност жалбених механизамa за обезбеђење заштите права деце лишене слободe од насиља препозната је и истакнута и у UN Студији о насиљу која је на глобалном нивоу показала постојање високог нивоа физичког насиља и телесног казњивања у сврху дисциплиновања у установама за децу лишenu слободe (Студија Генералног секретара Уједињених нација Насиље над децом, 2006: 175-219).

1. PRAVO DETETA NA ŽALBU U SISTEMU MALOLETNIČKOG PRAVOSUĐA

1.1. Pravo deteta lišenog slobode na žalbu i međunarodno zakonodavstvo

Pravo deteta lišenog slobode na žalbu garantovano je brojnim međunarodnim dokumentima. Konvencija o pravima deteta garantuje detetu pravo da bude saslušano u svim sudskim i administrativnim postupcima koji ga se tiču kao i pravo da slobodno izrazi svoje mišljenje i da se njegovo mišljenje uzme u obzir¹². Svakom detetu za koje se tvrdi da je učinilo krivično delo, koje je optuženo ili za koje je

¹² Član 12 Konvencije o pravima deteta

utvrđeno da je prekršilo krivični zakon Konvencija o pravima deteta garantuje i pravo na poštovanje njegovog osećaja dostojanstva i vrednosti¹³. Generalnim komentarom broj 10 Komiteta za prava deteta – Prava deteta u sistemu maloletničkog pravosuđa garantovano je pravo svakom detetu na žalbu centralnoj administraciji, sudskom autoritetu ili nezavisnim telima, kao i pravo da bude informisan o odluci u vezi sa podnetom žalbom bez odlaganja.

Pravila Ujedinjenih nacija o zaštiti maloletnika lišenih slobode (*Havanska pravila*) sadrže detaljnije odredbe o žalbenim mehanizmima u sistemu maloletničkog pravosuđa. Ovim pravilima maloletnicima lišenim slobode garantuje se pravo na žalbu kako državnim tako i nezavisnim organima. Žalbena procedura mora biti takva da omogućava svakom maloletniku da slobodno i bez cenzure sačini žalbu kao i da tokom ovog procesa dobije pomoć svoje porodice, pravnog zastupnika ili drugih lica koja mu je potrebna radi sačinjavanja žalbe. Posebno se ističe značaj uspostavljanja nezavisnih nadzornih organa kao što je ombdusman i važnost obezbeđenja slobodnog i poverljivog obraćanja maloletnika lišenim slobode nezavisnim organima.

Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (*Pekinška pravila*) garantuju maloletnicima pravo na žalbu u svim fazama postupka, a u odnosu na decu lišenu slobode sadrže poseban deo koji se odnosi na ciljeve obuke i tretmana. Cilj smeštaja u institucije jeste da se maloletnicima obezbedi briga, zaštita, obrazovanje i stručna osposobljenost kako bi im se pomoglo u preuzimanju konstruktivne i produktivne uloge u društvu. U tom smislu neophodno je da se maloletnicima u institucijama pruži briga, zaštita i sva neophodna pomoć – socijalna, obrazovna, radna, psihološka, medicinska i fizička u skladu sa njihovim uzrastom, polom i ličnim karakteristikama¹⁴.

Standardna minimalna pravila o tretmanu zatvorenika¹⁵ garantuju svakom zatvoreniku pravo na žalbu. O pravu na žalbu i načinima ulaganja žalbe svaki zatvorenik mora biti informisan odmah po prijemu u instituciju. Ovim pravilima garantuje se pravo žalbe direktoru institucije, centralnoj zatvorskoj upravi, sudskoj ili nekoj drugoj nadležnoj vlasti. Takođe, ovim pravilima je garantovano pravo podnošenja žalbe inspektorima za vreme inspekcije zatvora. Za vreme nadzornih poseta zatvorenicima imaju pravo da razgovaraju sa inspektorima ili drugim pristupnim službenicima bez prisustva direktora ili članova zatvorskog osoblja.

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda¹⁶ u članu 13 utvrđuje pravo na delotvoran pravni lek. Da bi pravni lek bio delotvoran on mora biti

¹³ Član 40 Konvencije o pravima deteta

¹⁴ Pekinška pravila - Pravilo 26.1-26.2

¹⁵ Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija o tretmanu zatvorenika, usvojena rezolucijom Ekonomskog i socijalnog saveta Ujedinjenih nacija 663 C (XXIV) od 31. jula 1957 i 2076 (LXII) od 13. maja 1977.

¹⁶ *Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, "Službeni list SCG - Međunarodni ugovori", br. 9/2003, 5/2005, 7/2005" i "Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", br. 12/2010

dostupan i dovoljan. Takođe, on mora biti u dovoljnoj meri izvestan i efikasan kako u praksi tako i u zakonu s obzirom na individualne okolnosti konkretnog predmeta. (Vodič za dobru praksu u pogledu domaćih pravnih lekova, 2013: 12).

1.2. Pravo deteta lišenog slobode na žalbu i nacionalno zakonodavstvo

Ustavom Republike Srbije garantuje se pravo na slobodu, a u slučaju lišenja slobode Ustav garantuje licima lišenim slobode čovečno postupanje u skladu sa uvažavanjem njihove ličnosti i pravo na zaštitu od nasilja¹⁷. Ustav u članu 36. garantuje pravo na jednaku zaštitu prava i pravo na žalbu svakom licu protiv odluke kojom se odlučuje o njegovom pravu, obavezi ili na zakonu zasnovanom interesu, a zakonima Republike Srbije detaljno su propisani načini ostvarivanja prava na žalbu.

U poslednjih desetak godina Republika Srbija je intenzivirala napore u reformi maloletničkog pravosuđa i unapređenju prava maloletnika lišenih slobode u skladu sa ratifikovanim konvencijama i međunarodnim standardima. Odredbe koje se odnose na pravo maloletnika lišenih slobode na podnošenje žalbi u najvećoj meri su regulisane Zakonom o maloletnicima, Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija, Zakonom o zaštitniku građana, Zakonom o zabrani diskriminacije.

1.1.1. Pritužba upravniku zavoda ili ustanove u kojoj se vaspitna mera odnosno kazna maloletničkog zatvora izvršava

Maloletnik koji smatra da su mu povređena prava ili da su učinjene druge nezakonitosti u toku izvršenja krivične sankcije, ima pravo pritužbe upravniku zavoda ili ustanove u kojoj se ta krivična sankcija izvršava. Povodom pritužbe maloletnika upravnik zavoda ili ustanove u kojoj se vaspitna mera odnosno kazna maloletničkog zatvora izvršava je dužan da u roku od tri dana donese u pisanom obliku obrazloženo rešenje kojim se pritužba odbija kao neosnovana ili se utvrđuje njena potpuna ili delimična osnovanost. U slučaju osnovanosti hitno se preduzimaju odgovarajuće mere za otklanjanje učinjenih povreda ili lišavanja prava maloletnika, odnosno drugih nezakonitosti ili nepravilnosti.

1.1.2. Žalba veću za maloletnike

Protiv rešenja upravnika o pritužbi maloletnik može podneti žalbu veću za maloletnike prvostepenog suda koji vrši nadzor nad izvršenjem vaspitne mere, odnosno veću za maloletnike prvostepenog suda koji je sudio u postupku u kome

¹⁷ Član 28 Ustava Republike Srbije

je izrečena kazna maloletničkog zatvora. Rok za podnošenje žalbe je osan dana od dana prijema rešenja.¹⁸

1.1.3. Pritužba sudiji za izvršenje

Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija regulisan je postupak podnošenja žalbi i pritužbi sudiji za izvršenje koji nadzire zakonitost u postupku izvršenja krivičnih sankcija, štiti prava lica lišenih slobode i obezbeđuje ravnopravnost i jednakost lica na izvršenju krivičnih sankcija pred zakonom. Maloletnik može podneti žalbu sudiji za izvršenje ukoliko nije zadovoljan odlukom upravnika zavoda u roku od tri dana od dana dostavljanja odluke. Žalba mora da sadrži podatak o odluci protiv koje se podnosi, razlog zbog koga se izjavljuje žalba i potpis lica koje izjavljuje žalbu. Sudija za izvršenje u drugostepenom postupku po žalbi može odbiti žalbu kao neosnovanu i potvrditi odluku prvostepenog organa ili usvojiti žalbu, ukinuti prvostepenu odluku i vratiti predmet prvostepenom organu na ponovno odlučivanje ili usvojiti žalbu i preinačiti prvostepenu odluku.¹⁹

1.1.4. Pritužba relevantnim ministarstvima

Takođe, maloletnici koji se nalaze na izvršenju vaspitne mere iz zatvorene zaštite, kazne maloletničkog zatvora imaju mogućnost podnošenja pritužbe relevantnim ministarstvima koja su nadležna da vrše nadzor nad zakonitošću rada svih ustanova koje su u njihovoj nadležnosti i to Ministarstvu pravde – Upravi za izvršenje krivičnih sankcija u odnosu na sve krivične sankcije i Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalne zaštite u odnosu na meru upućivanja u vaspitnu ustanovu.

1.1.5. Pritužba Zaštitniku građana

Maloletnik ima pravo pritužbe Zaštitniku građana. Pre podnošenja pritužbe maloletnik je dužan da pokuša da zaštiti svoja prava u odgovarajućem postupku i da iscrpi sva pravna sredstva. Zaštitnik građana može izuzetno da pokrene postupak i pre nego što su iscrpljena sva pravna sredstva ako bi podnosiocu pritužbe bila naneta nenadoknadiva šteta²⁰. Pravilnikom o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda²¹ za maloletnike propisano da je ustanova za izvršenje kazne maloletničkog zatvora u Valjevu dužna da obezbedi dovoljan broj koverata za maloletnike i da maloletnici imaju pravo da podnesu pritužbe Zaštitniku građana u zapečaćenom kovertu²².

¹⁸ Član 97 Zakona o maloletnicima

¹⁹ Član 39 i 40 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija

²⁰ Član 25 Zakona o zaštitniku građana

²¹ Pravilnik o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda u Valjevu, "Službeni glasnik RS", br. 71/06

²² Član 109 Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnog doma u Valjevu

1.1.6. Pritužba Povereniku za zaštitu ravnopravnosti

U slučaju diskriminacije maloletnik može podneti pritužbu Povereniku za zaštitu ravnopravnosti. Ovu pritužbu u ime lica čije je pravo povređeno uz njegovu saglasnost može podneti i organizacija koja se bavi zaštitom ljudskih prava i svako drugo lice. Pritužba se podnosi pismeno ili izuzetno usmeno na zapisnik.²³

1.1.7. Ustavna žalba

Maloletnik koji smatra da mu je tokom izvršenja vaspitne mere upućivanja u vaspitnu ustanovu, vaspitne mere upućivanja u vaspitno popravni dom, kazne maloletničkog zatvora ili mera bezbednosti prekršeno ili uskraćeno neko ljudsko ili manjinsko pravo garantovano Ustavom Republike Srbije može izjaviti ustavnu žalbu pred Ustavnim sudom protiv pojedinačnog akta ili radnje zavoda odnosno drugog državnog organa. Ustavna žalba se može izjaviti ukoliko su iscrpljena ili nisu predviđena druga pravna sredstva za zaštitu prava²⁴.

1.1.8. Predstavke upućene međunarodnim telima

Maloletnici lišeni sobode mogu se nakon iscrpljivanja domaćih pravnih lekova radi zaštite svojih prava obratiti i međunarodnim telima i podneti predstavku Evropskom sudu za ljudska, Komitetu UN protiv torture, Komitetu UN za ljudska prava, Komitetu UN za eliminaciju diskriminacije žena, Komitetu UN za eliminaciju svih oblika rasne diskriminacije, Odboru UN za ekonomska, socijalna i kulturna prava.

Trećim fakultativnim protokolom uz Konvenciju o pravima deteta koji je stupio na snagu 14. aprila 2014. godine predviđena je mogućnost da dete ili grupa dece podnese žalbu Komitetu za prava deteta. Žalbu može podneti i drugo lice u ime dece ili grupe dece uz njihovu saglasnost ili bez saglasnosti uz dokaz da je delovanje u njihovu korist opravdano. Žalba se može podneti nakon iscrpljivanja domaćih pravnih sredstava u roku od jedne godine od dana kršenja prava osim u slučaju kada podnosilac može da dokaže da nije bilo moguće podneti žalbu u tom roku zbog nemogućnosti iscrpljivanja svih domaćih pravnih lekova usled bezrazložnog odlaganja procesa. Republike Srbije je potpisala treći fakultativni protokol 28. februara 2012. godine ali ga još nije ratifikovala te će obraćanje Komitetu za prava deteta biti moguće tek nakon ratifikacije ovog međunarodnog dokumenta²⁵.

²³ Član 35 Zakona o zabrani diskriminacije

²⁴ Član 170 Ustava Republike Srbije

²⁵ Datum potpisivanja i ratifikacije Trećeg opcionog protokola od strane pojedinačnih država potpisnica Konvencije o pravima deteta može se videti na https://treaties.un.org/pages/viewdetails.aspx?src=treaty&mtdsg_no=iv-11-d&chapter=4&lang=en

2. ELEMENTI ŽALBENIH MEHANIZAMA

2.1. Dostupnost

Žalbeni mehanizmi treba da budu lako dostupni maloletnicima lišenim slobode u ustanovama maloletničkog pravosuđa. Važno je da maloletnici odmah po dolasku u ustanovu, tokom procedure prijema, budu informisani o svojim pravima i svim žalbenim procedurama koje im stoje na raspolaganju i usmeno i u pisanoj formi i to na jeziku prilagođenom njihovom uzrastu. Dostupnost žalbenim procedurama može biti olakšana putem različitih načina podrške kao što su otvorene SOS linije podrške, obezbeđivanje redovne pravne podrške od strane advokata ili nevladinih organizacija, obezbeđivanje elektronskih formulara, papira, koverti, olovaka i drugog pratećeg materijala, obezbeđivanje zaključanih poštanskih sandučića u koje maloletnici mogu da ubace žalbe ili obezbeđivanje zatvorenih kutija za žalbe koje može da otvori samo predstavnik institucije kojoj je žalba namenjena (na pr. Zaštitnik građana).

2.2. Prilagođenost deci

Žalbena procedura treba da bude objašnjena maloletnicima na razumljiv način i na jeziku koje maloletnik razume. Posebno bi bilo značajno koristiti postere, brošure ili druge načine slikovitog izražavanja kao i alternativne forme žalbenih fomulara koji su prilagođeni maloletnicima koji su nepismeni. (Practical Guide – Monitoring Places where children are deprived of their liberty, 2016: 149)

2.3. Sigurnost

Prilikom podnošenja žalbe/pritužbe/predstavke i tokom postupka odlučivanja neophodno je poštovati pravo maloletnika na privatnost i obezbediti da podnosilac pravnog leka bude siguran i zaštićen od eventualne odmazde ili drugih ozbiljnih posledica. Zbog toga je važno obezbediti potpunu privatnost tokom sačinjavanja i podnošenja žalbe. Ukoliko se žalba podnosi ubacivanjem u zaključano sandučće ili zatvorenu kutiju pristup mestu gde se sandučće odnosno kutija nalazi bi trebalo da bude lako dostupno i bez stalnog nadzora od strane zaposlenih. Takođe je važno obezbediti privatnost tokom nadzornih poseta, a profesionalci koji sprovode nadzor u ustanovama moraju razviti strategije kojima se obezbeđuje da deca koja su se žalila na ostvarivanje svojih prava ili na postupanja u ustanovi ne budu identifikovana od strane drugih maloletnika ili od strane zaposlenih.

2.4. Efektivnost

Svaka ustanova bi trebalo da razvije interne procedure kojima se obezbeđuje da žalbeni postupak bude efikasan i da se o žalbi odluči bez odlaganja. Maloletnici bi

trebalo da budu jasno informisana o rokovima u kojima su nadležni organi obavezni da donose odluke u vezi podnetih žalbi. U postupku po žalbi postupajući organi su dužni da razmotre sve dokaze uključujući saslušanje svedoka i razmatranje pisanih dokaza (medicinska dokumentacija, mišljenja stručnjaka i sl.), kao i da saslušaju obe strane. Detetu se garantuje pravo da bude saslušano u postupku i da se njegovo mišljenje uzme u obzir²⁶.

3. KORIŠĆENJE ŽALBENIH MEHANIZAMA U USTANOVAMA ZA IZVRŠENJE ZAVODSKIH VASPITNIH MERA I KAZNE MALOLETNIČKOG ZATVORA U SRBIJI

Maloletnici se u ustanovama za izvršenje zavodskih vaspitnih mera i kazne maloletničkog zatvora u Srbiji o svojim pravima informišu već tokom prijema, a žalbeni mehanizmi su veoma jasno predstavljeni i na plakatu odnosno brošurama o pravima maloletnika koji su dostupni u svim ustanovama za izvršenje vaspitnih mera odnosno kazne maloletničkog zatvora kao rezultat projekta koji je tokom 2013. godine realizovan od strane Pravosudne akademije, Saveta za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima, Centra za prava deteta, a uz podršku International Management Group – IMG.

Međutim, i pored informisanosti maloletnika o načinima podnošenja žalbi i solidnog zakonodavnog okvira kojim su regulisani različiti načini obraćanja državnim i nezavisnim organima u slučaju kršenja prava maloletnika u institucijama za izvršenje krivičnih sankcija, izveštaji i istraživanja ukazuju da postoje problemi u ostvarivanju ovog prava u praksi. Istraživanja pokazuju da maloletnici nisu uvek zadovoljni načinom na koji funkcionišu žalbeni mehanizmi u praksi i pored toga što u svim ustanovama postoje žalbeni postupci kojima se maloletnicima garantuje mogućnost podnošenja pritužbi u slučajevima kršenja njihovih prava. (Stakić, 2011: 7). Posebno u odnosu na neprimereno ili preterano korišćenje sredstava prinude – upotrebe gumene palice u disciplinske svrhe maloletnici ističu da u takvim slučajevima ne koriste žalbene procedure jer nemaju nikakve izgleda da se kroz odgovarajući postupak izbore za svoja prava već bi samo izazvali još veći gnev onih protiv čijih postupaka su se pobunili (Stakić, 2011: 19). Takođe, istraživanja pokazuju da se žalbeni mehanizmi ne koriste u dovoljnoj meri. Podnošenje pritužbe upravniku, sudiji ili Zaštitniku građana su mehanizmi koji se veoma retko koriste. Maloletnici uglavnom kao razloge za nekorisćenje žalbenih procedura navode nepoverenje u žalbeni postupak, poverenje u "uhodane" neformalne načine rešavanja problema i strah. Maloletnici uglavnom smatraju da je dovoljno da se ukoliko imaju problema obrate svom vaspitaču sa kojim imaju izgrađen odnos poverenja, a za koga smatraju da će dalje preduzeti neophodne korake za prevazilaženje problema ili se eventualno obraćaju načelniku. Pisana forma se retko koristi pa se mehanizmi žalbi koriste uglavnom u usmenoj formi (razgovor sa

²⁶ Konvencija o pravima deteta, član 12

vaspitačem, načelnikom, upravnikom) što otvara mogućnosti zloupotrebe i stvara teškoće u preduzimanju daljih koraka radi zaštite prava. Eventualno, pisana forma se koristi prilikom podnošenja zahteva za razgovor (Zahtev za molbeni raport ili poverljivi razgovor). Strah od revanšizma utiče u velikoj meri na odluku maloletnika da li će ili ne koristiti pravo na žalbu. Posebno je prisutan strah od strane neformalnih grupa koje postoje u institucijama (National Report Serbia, 2014: 18-19)²⁷. Rezultati istraživanja pokazuju da je potrebno raditi na daljem unapređenju participacije maloletnika koji se nalaze na izvršenju krivičnih sankcija i na njihovom daljem podsticanju za korišćenju žalbenih mehanizama.

ZAKLJUČAK

Pravo deteta na žalbu je u zakonodavnom okviru Republike Srbije prepoznato kao jedno od osnovnih prava u ostvarivanju i zaštiti prava dece lišene slobode. Maloletnicima koji se nalaze u ustanovama za izvršenje vaspitnih mera iz zatvorene zaštite i kazne maloletničkog zatvora dostupni su različiti žalbeni mehanizmi u slučajevima kršenja njihovih prava. Tako se maloletnici u slučaju kršenja svojih prava u navedenim institucijama mogu obratiti različitim državnim organima pod uslovima propisanim relevantnim zakonima i podneti pritužbu ili žalbu upravniku zavoda ili ustanove u kojoj se vaspitna mera odnosno kazna maloletničkog zatvora izvršava, veću za maloletnike, sudiji za izvršenje i relevantnim ministarstvima, a mogu podneti pritužbu i nezavisnim organima kao što su Zaštitnik građana i Poverenik za zaštitu ravnopravnosti. Maloletna lica se radi zaštite svojih prava mogu obratiti i Ustavnom sudu Republike Srbije i podneti ustavnu žalbu kao i međunarodnim telima kao što su Evropski sud za ljudska prava, Komitet UN protiv torture, Komitet UN za ljudska prava, Komitet UN za eliminaciju diskriminacije žena, Komitet UN za eliminaciju svih oblika rasne diskriminacije, Odbor UN za ekonomska, socijalna i kulturna prava. Ipak, i pored unapređenog zakonodavnog okvira i mogućnosti obraćanja domaćim i međunarodnim telima žalbeni mehanizmi se u praksi veoma retko koriste pa je neophodno raditi na daljem unapređenju žalbenih procedura.

Radi unapređenja korišćenja i dostupnosti žalbenih procedura neophodno je da se maloletnim licima obezbedi pravna i psihosocijalna pomoć od trenutka kršenja njihovih prava u institucijama za izvršenje krivičnih sankcija, tokom pokretanja žalbenog postupka pa sve do njegovog okončanja. Besplatna pravna pomoć bi trebalo da bude dostupna u svim institucijama za izvršenje krivičnih sankcija u sistemu maloletničkog pravosuđa kako bi maloletnici blagovremeno dobili sve pravne informacije i savete u slučaju kršenja njihovih prava, ali i svu neophodnu

²⁷ Ovaj izveštaj je baziran na dokumentarnom i terenskom istraživanju implementiranom od strane Centra za prava deteta kao deo međunarodnog projekta "Children's Rights Behind Bars – Human Rights of Children Deprived of Liberty: Improving Monitoring Mechanisms" koji je koordinisao DCI Belgium and projekta: "Juvenile Justice Project" koji je koordinisao International Management Group.

pravnu podršku tokom samog žalbenog procesa u slučaju daljeg ugrožavanja i kršenja prava maloletnika.

Potrebno je učiniti lako dostupnim žalbene postupke i putem obezbeđenja žalbenih formulara, papira, koverti i drugog pratećeg materijala, kao i zaključenih poštanskih sandučića i kutija za žalbe uz obezbeđivanje privatnosti u trenutku podnošenja žalbe. Bilo bi dobro da žalbeni formulari budu prilagođeni jeziku po meri deteta i da se obezbede alternativni formulari prilagođeni deci i alternativni načini njihovog podnošenja. Takođe, radi zaštite maloletnih lica i obezbeđenja njihove sigurnosti potrebno je uspostaviti sistem mera i procedura kojima će se obezbediti poverenje i sigurnost maloletnika tokom žalbenog postupka i nakon njegovog okončanja i zaštita maloletnika od revanšizma i nasilja. Povećanje stepena sigurnosti može se unaprediti i obezbeđivanjem bolje privatnosti u trenutku podnošenja žalbi kao i obezbeđenjem besplatne pravne pomoći.

Posebno je važno raditi na jačanju kapaciteta maloletnika da aktivno participiraju u zaštiti svojih prava i povećati njihovu svest o važnosti pokretanja žalbenih mehanizama za unapređenje ostvarivanja svojih prava u institucijama. Ovo uključuje redovno informisanje maloletnika o njihovim pravima, žalbenim procedurama koje im stoje na raspolaganju i dostupnoj podršci. Takođe je važno kontinuirano raditi na unapređenju žalbenih mehanizama i njihove dostupnosti i uključiti maloletna lica u sam proces unapređenja žalbenih procedura kako bi one bile dalje razvijane u skladu sa potrebama maloletnih lica.

LITERATURA

- (1) Child Rights Centre (2014), *National Report Serbia*, Belgium, u: <http://www.childrensrighsbehindbars.eu/outputs/national-reports>, stranici pristupljeno 5. maja 2016. godine
- (2) Defence for Children International (2016), *Practical Guide – Monitoring Places where children are deprived of their liberty*, Brussels: Defence for Children International
- (3) Savet Evrope (2013), *Vodič za dobru praksu u pogledu domaćih pravnih lekova*, Strazbur: Savet Evrope
- (4) Stakić, Đ. (2011) *Prava dece lišene slobode*, Beograd: Ministarstvo pravde Republike Srbije, Vlada Kraljevine Norveške, IMG-International Management Group
- (5) Studija Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija Nasilje nad decom usvojena od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija A/61/150 od 23. avgusta 2006. godine

Propisi

- (1) *Konvencija o pravima deteta*, "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90.
- (2) *Opšti Komentar broj 10: "Prava dece u maloletničkom pravosuđu"*, usvojen od Komiteta za prava deteta 25. aprila 2007. godine na 44 sednici (CRC/C/GC/10).

- (3) *Pravila o zaštiti maloletnika lišenih slobode*, usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/113 od 14. decembra 1990. godine (A/Rezol/45/113, 14. decembar 1990).
- (4) *Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (Pekinška pravila)* usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 40/33 od 29. novembra 1985. godine (A/Rezol/40/33, 29. novembar 1985).
- (5) *Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija o tretmanu zatvorenika*, usvojena rezolucijom Ekonomskog i socijalnog saveta Ujedinjenih nacija 663 C (XXIV) od 31 jula 1957 i 2076 (LXII) od 13 maja 1977.
- (6) *Ustav Republike Srbije*, "Službeni glasnik RS", br. 98/2006.
- (7) *Zakon o maloletnim učioniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, "Službeni glasnik RS", br. 85/2005.
- (8) *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*, "Službeni glasnik RS", br. 55/2014.
- (9) *Zakon o zaštitniku građana*, "Službeni glasnik RS", br. 79/2005 i 54/2007.
- (10) *Zakon o zabrani diskriminacije*, "Službeni glasnik RS", br. 22/2009.
- (11) *Pravilnik o kućnom redu vaspitno-popravnog doma*, "Službeni glasnik RS", br. 71/2006.

COMPLAINTS MECHANISMS IN INSTITUTIONS FOR EXECUTION OF INSTITUTIONAL EDUCATIONAL MEASURES AND JUVENILE DETENTION

The paper presents the complaints mechanisms that are available to minors deprived of liberty in institutions for execution of institutional educational measures and juvenile detention. The paper presents child's right to appeal in the juvenile justice system by presenting international and domestic legal framework and complaints mechanisms available to minors under the legislation of the Republic of Serbia in case of violation of their rights in the institutions for execution of criminal sanctions. Special consideration is given to particular elements of complaints mechanisms: accessibility, child-sensitivity, safety and effectiveness. Implementation of the complaints mechanisms in institutions for execution of institutional educational measures and juvenile detention is also considered. After all considerations, this paper provides recommendations for improving the complaints mechanisms as a necessary step in the realization and protection of the rights of children deprived of their liberty.

KEY WORDS: children's rights / children deprived of their liberty / complaints mechanisms / right to appeal